

АНАЛИ

ПРАВНОГ ФАКУЛТЕТА У БЕОГРАДУ

ТРОМЕСЕЧНИ ЧАСОПИС ЗА ПРАВНЕ И ДРУШТВЕНЕ НАУКЕ

Година V

Октобар—Децембар 1957

Број 4

ПРОБЛЕМИ МЕТОДОЛОГИЈЕ ПОЛИТИЧКОГ ИСТРАЖИВАЊА*

Мада се, доиста, не може порећи чињеница да научни проблеми и научне теорије с времена на време могу да изазову живо интересовање и ван круга стручњака који их постављају, формулишу и решавају, тако да привлачност њихова садржаја каткад може да потстакне и распали машту најширих друштвених слојева до неслућених размера (чак и без обзира на могућност, успешност или далекосежност њихове техничко-економске примене), ипак су научни проблеми и научне теорије од стварне непосредне важности само за мали број посвећених. Међутим, политика се непосредно тиче сваког појединца. Не само у модерној, развијеној друштвено-политичкој заједници, већ исто тако и у најпримитивнијим облицима ове заједнице, сви њени припадници суочавају се редовно с извесним политичким питањима о којима се, после више или мање размишљања, мора донети нека одлука. Утолико се, свакако, политика налази на истој линији с етиком: као и о овој последњој, сваки од нас је исто тако неизбежно упућен на то да говори и о политици. Ма колико да је основ расуђивања о етичким и политичким питањима у извесном погледу начелно различит — што се, дакако, нипошто не може узети у апсолутном смислу, јер су импликације мотива с једног подручја у друго врло честе и, штавише, неминовне (1) — и етичке и политичке одлуке задиру непосредно у међуљудске односе, тако да је сваки припадник једне заједнице неодложно позван да заузме свој став према њима. Ако су, дакле, теориски ставови науке по правилу ствар малог броја стручњака, политички судови о вредности нису ничија привилегија: о њима расправљају и изричу их сви људи без разлике, без обзира на њихов друштвени положај и степен њихова политичког образовања.

Овај општи интерес за политику и политичка питања није, међутим, никаква специфична појава која је везана само за изван-

* Уводно предавање одржано на Правном факултету у Београду 17 октобра 1957.

(1) Види, например, А. С. Ewing: *Ethics and Politics*, Philosophy, Vol. XXV, No. 96, January 1951, pp. 19—29. L. Freund: *Politik und Ethik. Möglichkeiten und Grenzen ihrer Synthese* (Frankfurt/Main — Berlin, 1955); S. 251—272.

редне политичке прилике, тј. за оне изванредне ситуације у којима се организоване друштвене групе отворено сукобљавају у тежњи да приграбе политичку моћ или да изврше одлучан утицај на оне који њом већ располажу, као што би се на први поглед, можда, могло помислити. Напротив, и у периоду мирног, нормалног политичког живота, размишљања и расправљања о политичким питањима јављају се такорећи као стална преокупација сваког појединца, иако су, додуше, конкретне политичке акције често далеко од тога да буду резултат свесне дедукције из извесних општих принципа или претпоставки. Штавише, и сама природа политичког расправљања је не ретко прикривена спољашњим оквирима техничке или стручне стране самог предмета дискусије — ко би, на пример, могао да оспори чињеницу да је свака дискусија о броју калорија потребних да би се избегло умирање од глади имплицитно политички оријентисана, без обзира на то што је одсуство употребе политичких појмова у њој често потпуно — али политички аспект многих виталних проблема с којима се сваки појединац у већој или мањој мери сусреће у току целог свог животног пута је несумњив. Истина, у критичним периодима људске историје, у временским раздобљима крајњег заоштравања класне, националне, верске или међудржавне борбе, политичко расправљање избија у предњи план с необичном јачином, мада је отворена и рационална дискусија о општим политичким питањима тада најчешће потпуно паралисана услед непосредних практичних потреба политичког сукоба у коме су сви одреда на било који начин неподељено ангажовани.

Околност да је полазна тачка сваког теориског расправљања о политици и политичким питањима неизбежно одређена с обзиром на начин мишљења и резонувања који је уобичајен у практичном политичком животу намеће, међутим, цео низ не сасвим безначајних тешкоћа методолошке природе. Јер ако се задатак политичког истраживања пре свега састоји у томе да унесе више јасности и кохерентности у процес актуалног политичког расуђивања, а не да открије неки начелно нов метод рационалног расправљања о политичким питањима — што у извесном смислу, несумњиво, у потпуности важи и за једну другу врсту истраживања која је врло сродна политичком, тј. за етичко или морално-философско истраживање — онда је, очигледно, немогуће избећи све последице такве оријентације. Отуда непрегледна разноврсност и диспаратност политичке литературе, и то како у погледу развијања позитивних учења и изношења одговарајуће аргументације, тако и, нарочито, у погледу одређивања самог предмета, природе и функције политичке теорије као такве. Колико су далекосежне реперкусије овог нужног везивања теориске анализе за оквире практичног политичког мишљења и, преко овога, за идеолошке предилекције друштвених снага иза којих се редовно скрива једна одређена структура политичке моћи види се, уосталом, већ по томе што је и сам појам политике и политичког

акта и данас још увек врло неодређен и вишезначан (2). Чак ни многобројни покушаји извесних савремених, семантички оријентисаних истраживача да изврше егзактно разјашњење употребе политичког речника нису довели до трајних резултата, јер су и њихове дефиниције и тумачења постали предмет оштре критике.

Остављајући за тренутак потпуно по страни питање могућности и опортуности исцрпне и прецизне експликације значења појма политика, тј. одређивања његове релације према чињеницама искуства — које је, дакако, врло замршено већ због тога што се реч „политика“, како је то својевремено лепо рекао Макс Вебер, врло често употребљава у циљу обележавања низа сасвим различитих, чак тривијалних појава у друштвеном понашању, од девизне политике банкарских установа до смишљене тактике мудре жене која настоји да потчини свога мужа (3) — задржимо се најпре на извесним општим разматрањима. Пре свега потребно је одлучно упозорити на чињеницу да се по свом предмету и обиму теориско истраживање у области политике никако не поклапа са социолошким и да је, према томе, политика далеко од тога да буде истоветна са социологијом, што се, међутим, каткад још увек недовољно јасно увиђа. Социологија има, наиме, знатно шире теориске оквири него политика, будући да се, за разлику од ове последње, бави истраживањем људског друштва уопште, а не само друштва с обзиром на његов политички аспект, тј. уколико је оно политички организовано, односно уколико се у њему јавља држава као носилац монопола легитимног физичког насиља. Истина, овде не треба изгубити из вида да ова разлика између политике и социологије није тако оштра као што се на први поглед, можда, чини, јер и у политичким заједницама постоји цео низ друштвених односа од изванредне важности који, мада вероватно не би могли бити засновани без постојања политичке власти, у основи ипак нису одређени њеним непосредним принудним акцијама. С друге стране, плуралистичка концепција политичке анализе открила је постојање низа недржавних облика манифестације политичке моћи (4) који, доиста, често дејствују у непосредној вези с државном влашћу, али исто тако не мање ретко и против ове. Политичка моћ средњовековне цркве, моћ великих италијанских финансијера и трговаца из ренесансног периода чији је утицај уздизао и рушио папе и кнежеве, моћ револуционарних покрета „трећег стањења“ у Француској непосредно пре и за време Велике грађанске револуције или пролетаријата у Русији у доба пререволуционарних превирања и у току саме Октобарске револуције, огроман политички утицај дела Лока, Монтескијеа, Русоа и Маркса, моћ политичких странака, штампе, радија или монопола и радничких

(2) Ближе о томе код О. К. Flechtheim-a: *Politik als Wissenschaft* (Berlin, 1953), *passim*, и код L. Freund-a: *op. cit.*, S. 33—38.

(3) M. Weber: *Politik als Beruf*, Zweite Auflage (München — Leipzig, 1926), S. 7.

(4) L. Freund: *op. cit.*, S. 50—55. Види и B. Russell: *Power, A New Social Analysis* (London, 1938), pp. 35—49, 50—148.

организација у модерном капиталистичком друштву — све ове историске и друштвене појаве показују обиље разноврсних облика афирмације политичке моћи ван сфере легитимне државне власти. Уколико се, дакле, изучавање ових друштвених појава може вршити без обзира на њихову политичку позадину, утолико се, свакако, социологија умногом додирује с политиком, мада је притом ипак релативно лако уочити да је оквир политичког истраживања у начелу битно ужи од социолошког.

Кад је горе речено да се политика бави истраживањем политичке организације друштва није се, дакако, мислило да ову одредбу треба узети као безусловно тачно и коначно одређивање предмета политичког истраживања, већ само као провизорно наговештење у овом правцу. Јер теориско истраживање у области политике никако није ограничено само на такве политичке апстракције као што су, например, држава, сувереност или власт — мада се, истина, у традиционалном политичком речнику ови појмови најчешће јављају, будући да су институције на које они упућују одувек биле у средишту пажње — већ иде много дубље у структуру политичког процеса у настојању да нађе његове елементарне категорије у конкретним међуљудским односима утицаја и контроле (5). Прави предмет политичког истраживања (или бар његов најважнији део) било би, дакле, људско понашање, и то како различите перспективе индивидуалних политичких аката, тако и политичка пракса организованих група појединаца и, нарочито, односи степена моћи и утицаја између ових група. Отуда би се, можда, с правом могло рећи да политика, уствари, претставља само једну грану у оквиру ширег истраживања о човеку и његовом понашању у друштву, мада и овде стално треба имати на уму да је људско понашање предмет политичког истраживања само у оној мери у којој су његове последице директно или индиректно релевантне у сфери политичке организације. Или тачније: у контексту који нас овде интересује, о политици је реч само онда кад су у питању људске акције које се непосредно или посредно остварују преко механизма државне власти, односно акције који иду за тим да позитивно или негативно утичу на обликовање односа политичке доминације, било између различитих држава, било између појединих друштвених група у оквиру једне државе.

Ако се тако може рећи: политика има за предмет проучавање политичког аспекта људског понашања, тј. свих димензија индивидуалних и групних акција које у контексту оријентације ка политичкој моћи — и то, дакако, без обзира да ли се тежња за њеним поседовањем јавља због тога што она може да послужи као средство за остварење извесних циљева (идеалних или егоистичких), или као тежња ка моћи ради ње саме, да би се уживало у осећању престижа

(5) G. Catlin: Political Theory — What Is It?, Political Science Quarterly, LXXII/1, March 1957, p. 8: „Briefly and schematically, the field of political science is the field of study of social controls, or, more specifically, of the control relationship of human, and even animal, wills”.

које она даје (6) — условљавају одржавање или мењање установљених односа власти и потчињености. Према томе, као критерији разграничења за теориско истраживање у области политике биле би од значаја следеће чињенице: (1) људско понашање које или (а) конституише политички процес вршења државне власти, или (б) утиче на овај процес, или је опет (в) под његовим непосредним или посредним утицајем; (2) политичке организације и установе преко којих и у којима се развија динамика политичког живота, нарочито структура и облици легитимне државне власти као средишта највише политичке моћи; и (3) социолошки, економски, технолошки, демографски и идеолошки чиниоци чије се дејство на било који начин манифестује у политичком процесу.

Али иако је данас готово опште прихваћено гледиште да се предмет политичког истраживања, у крајњој линији, по превасходству везује за државу као гравитационо поље највише друштвене и политичке моћи, ипак постоје значајна размимоилажења у схватањима о природи и функцији овог истраживања. Штавише, могло би се рећи да су ове разлике у погледу ближег одређивања когнитивних циљева, концептуалне схеме и методологије политичког истраживања тако велике и тако битне да је, доиста, немогуће говорити о постојању једног јединственог корпуса теориских ставова о политици, већ само о неколиким различитим и потпуно одвојеним врстама или типовима политичког мишљења који су већ конституисани или који се могу конституисати као посебне научне, односно философске дисциплине. Да је хетерогеност концепција о природи и функцији политичког истраживања стварно довела до појаве и развијања сазвим различитих типова сазнања о политичким стварима може се лако видети на примеру неколиких савремених водећих праваца међу којима се нарочито истичу следећи: политичка наука или наука о политици, политичка теорија, политичка вештина или техника друштвене реформе, политичка философија. Притом, додуше, не треба мислити да приврженици свих наведених праваца истовремено признају и могућност, односно оправданост осталих праваца политичког истраживања. Напротив, они најчешће категорички одбацују све остале, истичући апсолутно научно, односно философско преимућство сопствене позиције над другим.

У савременој политичкој литератури врло је распрострањено гледиште да је политичка наука, тј. објективно (или неутрално) емпириско истраживање политичких појава једино могућа и логичко-методолошки оправдана врста истраживања у области политике (7). Под утицајем традиције енглеске емпиристичке философије и, нарочито, њене модерне варијанте изражене у једном од водећих философских прокрета за последњих неколико деценија овог столећа који

(6) Тако и М. Weber: *op. cit.*, S. 9. Упор. О. К. Flechthelm: *op. cit.*, S. 8—9.

(7) Систематско излагање ове позиције дато је у књизи H. D. Lasswell-a и A. Kaplan-a: *Power and Society. A Framework for Political Inquiry* (New Haven, 1950). Види и A. Leiserson: *Problems of Methodology in Political Research*, *Political Science Quarterly*, LXVIII/4, December 1953, pp. 558—584.

је познат под називом „логички позитивизам”, ово гледиште полази, наиме, од схватања да чињенице и вредности претстављају два апсолутно хетерогена подручја, и да судови о вредности немају и не могу имати никакво објективно важење: за разлику од исказа о чињеницама који се односе на нешто што објективно постоји у „спољашњем свету“, и који, утолико, могу бити подвргнути поступку проверавања, искази о вредности упућују само на извесне субјективне алогичке акте претпостављања, тако да немају ништа више него индивидуалну емоционалну санкцију. Према томе, доследно овом ставишту, научно емпириско истраживање у области политике било би могуће само у два правца: (а) с циљем да се изврши потпуна дескрипција и класификација конкретних политичких установа и објасни механизам њихова функционисања, без обзира на циљеве којима ове установе служе и без обзира на субјективну оцену самог истраживача да ли оне треба да буду такве какве стварно јесу, или (б) с циљем да се брижљивим, минуциозним проучавањем људског понашања у вези с политичким појавама поставе извесне хипотезе, односно релативно проверене генерализације које би омогућавале успешно предвиђање будућег политичког понашања, додуше не категорички (као што је то случај у природним наукама), већ само хипотетички, тј. на тај начин што би, уколико су испуњени извесни услови, вероватност наступања извесних последица могла бити одређена с приближном тачношћу.

Истина, овде треба одмах додати да ове две могуће подврсте емпириског истраживања у оквиру науке о политици данас нису подједнако добро примљене у кругу политичких научника. Насупрот оној првој тенденцији објективне емпирске анализе политичких установа, нарочито структуре и начела организације различитих државних облика (што је још од времена Аристотелова класичног дела избило у први план политичких истраживања, везујући на тај начин политику умногом за науку о држави), у новије време, наиме, све више преовлађује ова друга, бихевиористичка оријентација у политичкој науци, тако да се изучавање политичких институција, штавише, не ретко потпуно искључује из ње (8). Разлог лежи у томе што већина савремених истраживача политичког понашања у потпуности дели уверење социолога да један проблем постаје научни проблем само утолико уколико може бити формулисан тако да служи као основ за проверавање неке опште тврдње о понашању појединаца или друштвених група у једној одређеној политичкој ситуацији. И пошто се конкретна питања у вези с дескрипцијом политичких установа, очигледно, не могу формулисати у облику хипотетичких функционалних корелација са спецификацијом варијабилних чинилаца који су релевантни за верификацију општег принципа, традиционално емпириско истраживање у области политике све више узмиче пред овом новом оријентацијом која омогућује пуну примену егзактних

(8) A. Leiserson: loc. cit., p. 565.

научних поступака. У овом погледу нарочито је развијена техника тзв. квантитативне семантике коју је 1949 применио Херолд Ласвел вршећи статистичку анализу употребе политичког језика у пропагандне сврхе (9), тј. начина руковања с политичким симболима у циљу утицања на понашање других у једном одређеном правцу.

Теориско истраживање у области политике (за које је овде доследно примењен назив политичка теорија, иако се оно данас не ретко јавља и под другим именима, док се опет под политичком теоријом често подразумева она врста истраживања која је овде названа политичком философијом) (10) има, свакако, доста додирних тачака с научним истраживањем о коме је управо било речи, мада се ипаж у извесним битним методолошким ставовима оно умногом одваја од овог последњег. Најважније заједничко обележје политичке науке и политичке теорије састоји се у томе што обе врсте политичког истраживања у начелу усвајају позицију објективне или неутралне анализе онога што јесте и, доследно томе, оперишу само с индикативним или дескриптивним судовима, а искључују употребу нормативних судова о вредности. Разликовање између политичке науке и политичке теорије не значи, међутим, да се политичка наука у потпуности изједначаје с голим или радикалним емпиризмом, тј. с једним становиштем које начелно одбацује сваку теорију, и које се ограничава само на прикупљање чињеница без покушаја да развије одговарајуће концептуалне схеме помоћу којих би изоловани резултати емпиријских истраживања били доведени у међусобну везу и организовани у један кохерентан систем. Напротив, и у кругу политичких научника (нарочито оних бихевиористичке оријентације) врло је раширено уверење да се научно истраживање у области политике, уколико хоће да постави уопштене дескрипције погодне за успешно предвиђање, мора служити извесним ширим теориским конструкцијама (11) које би омогућиле дубље проницање у структуру политичког процеса и уопште обезбедиле јасно формулисање самих хипотеза које треба проверавати.

Али иако је потреба за теоријом несумњива и у оквиру научног политичког истраживања, ипак се политичка теорија као таква начелно разликује од науке о политици. Ово због тога што се концепција политичког истраживања као теорије о политици пре свега оснива на схватању да је феномен политичке моћи, као узрок и као последица, најдубље везан за сплет најразличитијих друштвених појава историског реда (тј. чињеница које су јединствене, специфичне и иреверзибилне), тако да се може схватити и објаснити само у оквиру шире философске или научне интерпретације друштва и људске историје. Доследно томе, политичка теорија као део или

(9) H. D. Lasswell, et al.: *Language of Politics. Studies in Quantitative Semantics* (New York, 1949).

(10) Види, на пример, одличну студију G. H. Sabine-a: *What Is a Political Theory?*, *The Journal of Politics*, I/1, February 1939, pp. 1-16, где су термини „политичка теорија“ и „политичка философија“ употребљени као синоними.

(11) H. D. Lasswell — A. Kaplan: *op. cit.*, p. X.

апликација философија историје, односно социјалне философије не иде за тим да, употребом квантитативне аналитичке методологије, формулише извесне хипотезе које се могу проверавати, већ остаје само у сфери општих разматрања и аналошких закључивања о природи, функцији и начину вршења политичке власти у различитим типовима друштва и, нарочито, о узроцима величине и пропасти различитих државних облика (12).

Посебну варијанту теориског истраживања у области политике претстављала би социолошка анализа структуре политичког мишљења коју је инаугурисао Маркс својим учењем о идеологији. Додуше, Марксова концепција знатно превазилази оквири социолошке критике политичког сазнања која нас овде једино интересује, јер захвата у целину комплексног проблема о односу између свести и друштва, мишљења и акције, теорије и праксе: она се, наиме, не исцрпљује само у откривању идеолошких компонената у политичком мишљењу, већ целу духовну надградњу друштва која израста над његовом економском основом жигосе као идеолошку, тј. искривљену или класну свест, с тим што истиче историју као објективно мерило за оцену релативне тачности идеологије револуционарне класе. Сходно овој концепцији (коју су нарочито развили Карл Манхајм⁽¹³⁾ и његова школа социологије сазнања), политичко мишљење није ништа друго него систематски покушај да се оправдају класни интереси једне друштвене групе која учествује у друштвеном сукобу, а који су интереси условљени положајем који класе заузимају у процесу производње. Задатак социолошке варијанте теориског политичког истраживања састојао би се, дакле, у томе да покаже да условљеност политичког мишљења друштвеним бићем није неизбежан извор заблуде (јер би у том случају и само утврђивање ове условљености морало бити означено као идеолошка, тј. искривљена или погрешна теорија), већ напротив, у извесним случајевима, претпоставка за разумевање политичког процеса. За разлику од математичког и природнонаучног знања, које је хипостазирано као парадигма знања уопште због тога што је доступно свима и, утолико, објективно и опште, социолошка критика требало би, уствари, да открије постојање извесних других могућих типова сазнања који су доступни само једној посебној субјективној диспозицији или једној одређеној врсти друштвене заједнице или извесним вољним импулсима који су управљени у једном одређеном правцу.

Сазнање да је политика пре свега вештина и, нарочито, вештина управљања државом или вештина владања принципима успешног руковођења акцијама државне власти у ирационалној сфери, тј. у ситуацијама које нису унапред регулисане правом, врло је старо. Као

(12) Као примери ове врсте политичког истраживања могу се навести два новија дела Е. Barker: *Principles of Social and Political Theory* (Oxford, 1951); G. Santayana: *Dominations and Powers. Reflections on Liberty, Society, and Government* (New York, 1951).

(13) K. Mannheim: *Ideologie und Utopie* (Bonn, 1929). Види и Th. Geiger: *Ideologie und Wahrheit: Eine soziologische Kritik des Denkens* (Stuttgart-Wien, 1953).

што је добро познато, велики број аутора покушавао је да управо на овој линији оснује разликовање између политичке науке и науке о држави. Кад се, међутим, данас говори о инструменталистичкој концепцији политике, односно о политици као вештини или техници друштвене реформе, има се у виду, дакако, нешто сасвим друго. Или бар нешто што се умногом разликује од тога. Ова концепција политичког истраживања истиче, наиме, једно ново и специфично методолошко приступање подручју социјално-политичке активности тиме што утврђује изванредну важност друштвених проблема и увиђа практичку неопходност да се нађу средства за њихово решавање. Сходно овом гледишту (које се, у крајњој линији, везује за име Џона Дјуија), политичко истраживање није ништа друго него део или огранак једне шире врсте истраживања која обухвата целу област друштвених наука, а чији је основни и највиши задатак да потпомогне у решавању друштвених проблема. Уколико се, дакле, пође од инструменталистичке концепције о природи друштвених наука, тј. уколико се ове схвате као претежно практичке науке чија се функција састоји у томе да прибаве знања која су подесна да служе као помоћно средство за постепено преуређење друштва (*social engineering*), односно да омогуће прогресивно остварење интеграције вредности створених кроз или отелотворених у друштвеним односима људи, онда се тежиште политичког истраживања, очигледно, исцрпљује у назначавању конкретних, компромисно-реалистичких циљева политичке власти која је један од најважнијих инструмената такве интеграције. Уместо настојања да се открију емпириски основани принципи или да се формулишу експлицитне теориске претпоставке, односно тврдње о понашању људи у вези с политичким појавама, из којих се ставова могу извести или антиципирати емпирске правилности (што би требало да претставља битно обележје сваког научног истраживања у области политике), овде се емфатички наглашава важност практичког микроаспекта, тј. истраживања конкретних ситуација и реалних услова сваке политичке акције малих размера коју треба предузети, или, другим речима, потреба за подређивањем теорије пракси (14).

Најзад, посебан правац истраживања у области политике претставља политичка философија. Као што се на основу претходних излагања лако може закључити, философско истраживање политичких појава разликује се од осталих типова истраживања у два правца. С једне стране, политичка философија у начелу не води рачуна о непосредним практичким перспективама, већ се руководи само теориским интересима: њен задатак се не састоји у томе да помогне успешну интервенцију власти при решавању конкретних питања у оквиру постојећих односа у друштву, већ пре свега укључује настојање да се открију коначне политичке истине, или, како је то

(14) Инструменталистичку концепцију политичког истраживања емфатички брани К. Р. Поппер: *The Open Society and Its Enemies* (Princeton, 1950), pp. 154—164. Види и А. S. Kaufman: *The Nature and Function of Political Theory*, *The Journal of Philosophy*, Vol. LI, No. 1, January 7, 1954, pp. 5—22.

рекао Лео Штраус, један од најистакнутијих савремених поборника ове врсте истраживања, политичка философија тежи да замени мишљења о политичким стварима знањем о политичким стварима. С друге стране, политичка философија се не ограничава само на испитивање онога што јесте. Она не претпоставља унапред да су постојеће политичке институције добре, односно да су установљене норме о понашању људи у друштву оправдане као такве. Напротив, политичка философија настоји да открије тешкоће које су имплицитно садржане у свим историским политичким системима, и да на тај начин покаже шта би у сфери политике требало да буде, односно које су политичке установе најбоље и какве су норме савршене или идеалне норме (15). Према томе, подручје политичкофилософског истраживања је еминентно нормативне или аксиолошке природе: уместо судова о чињеницама, овде се у првом реду изричу судови о вредности.

Насупрот овој традиционалној концепцији политичке философије, недавно је, међутим, Т. Д. Велдон изнео једно сасвим друкчије гледиште о томе шта политичка философија треба да буде (16). Инспириран учењем Ј. Витгенштајна, који је, као што је познато, извршио радикалан лингвистички заокрет у философији и објавио да је логичка анализа језика и његове употребе главно подручје философског истраживања уопште (17), Велдон је, наиме, утврдио да су све заблуде у традиционалној политичкој философији настале отуда што се погрешно веровало да су традиционални политички проблеми легитимно постављени и да је унапред познат метод помоћу кога се може прићи њиховом решавању. Уместо да се мирно препусти даљем развијању аргумената за или против извесних политичких установа, односно тражењу одговора на класично питање о односу који треба да постоји између јединке и државног ауторитета, политичка философија би, дакле, пре свега имала за задатак да се посвети испитивању „ексцентричности” језика помоћу кога покушавамо да опишемо свет политичких појава. Остављајући потпуно по страни питање позитивних или негативних оцена различитих политичких система, политичка философија би, уствари, морала да се ограничи на логичку анализу ставова који се јављају у расправљању о политичким питањима, како би на тај начин показала шта стварно значе питања која су постављена и који су методи подесни да би се могло доћи до задовољавајућих одговора. Ограничавање подручја политичкофилософског истраживања на семантичку анализу политичког језика било би опет, с друге стране, од изванредне важности и за даљи развој саме

(15) L. Strauss: *Natural Right and History* (Chicago, 1953). Види и Н. М. Магид: *An Approach to the Nature of Political Philosophy*, *The Journal of Philosophy*, Vol. LII, No. 2, January 20, 1955, pp. 29—42.

(16) T. D. Weldon: *The Vocabulary of Politics* (London, 1953). Слично гледиште изнео је и Е. А. Кедорие: *The Study of Politics, Philosophy*, Vol. XXVII, No. 102, July 1952, p. 223. Види и W. I. Matson: *Philosophical Explication in Political Science*, *The Journal of Philosophy*, Vol. XLVIII, No. 17, August, 16, 1951, pp. 513—517.

(17) Ближе о томе у мом раду: Сократ, Витгенштајн и будућност философије, *Философски преглед*, IV/2, 1957, стр. 93—114.

политичке науке, јер би прочишћавање и разјашњење овог језика омогућило отстрањење разних метафора, митолошких конструкција и прикривених судова о вредности из речника науке о политици.

Ако се после овог кратког и, дакако, само летимичног обавештења о најважнијим типовима политичког мишљења ближе позабавимо испитивањем њихових премиса и претпоставки и, нарочито, питањем њихових међусобних односа, увидећемо одмах да ниједан од наведених методолошких поступака не обезбеђује потпуно и комплексно продирање у подручје политичких појава, већ, у најбољем случају, само делимично и неадекватно сазнање о њима. Ово у првом реду, разуме се, важи за науку о политици која, несумњиво, претставља једну од најразвијенијих и најутицајнијих тенденција у савременој политичкој литератури (иако степен њене развијености и утицајности, као што ће одмах бити показано, никако не стоји у управној сразмери са степеном њеног значаја и њене важности). Чињеница да претставници емпириске политичке науке (нарочито они бихевиористичког правца) полажу искључиво право на научност сопствене позиције, а оспоравају могућност и оправданост свих осталих врста политичког сазнања, показује, свакако, довољно јасно где треба тражити изворе ограничености ове концепције о природи и функцији политичког истраживања. Ако се, наиме, пође од једне догматичке, произвољно усвојене одредбе научног сазнања — као што то чине сви приврженици ове врсте истраживања, поводећи се за епистемолошким принципима логичко-позитивистичког становишта — онда све оно што не одговара овој одредби, доиста, *a limine* може бити одбачено као ненаучно и бесмислено. Ако се основна разлика између онога што јесте и онога што треба да буде, односно између стварности и вредности дефинише као разлика између дескриптивне и емотивне употребе језика, а ова разлика узме као довољан основ за закључак да у науци има места само за оне лингвистичке конструкције које садрже дескриптивне судове, тј. судове чија истинитост може бити проверена емпириским путем, онда је већ унапред јасно да се овом принципу не могу прилагодити они ставови који не говоре ништа о чињеницама искуства, већ имају само нормативно или аксиолошко значење. Проблем с којим се овде сусрећемо може се стога формулисати на следећи начин: да ли прихватање претпоставке да је чисто дескриптивна политичка наука могућа и у извесном смислу логичко-методолошки оправдана врста истраживања у области политике неодложно повлачи за собом и прихватање оних критерија за разграничење између знања и незнања, односно између научно основаних и ненаучних типова истраживања, на којима приврженици овог правца умногом граде своје претензије искључивости? Или другим речима: какав је епистемолошки статус судова о вредности који се у практичком политичком речнику јављају као битна компонента сваког расправљања о политичким појавама, а које политички научници начелно искључују из концептуалне схеме на-

учног истраживања у уверењу да се научно сазнање може формулисати само кроз судове о чињеницама?

Колико је ово питање од изванредне важности за дубље разумевање односа између различитих типова политичког истраживања (нарочито с обзиром на логичку структуру ставова које формулише политичка философија), може се најбоље видети ако се пре свега укаже на неке озбиљне тешкоће које емпириска политичка наука никако не може да избегне. Једна од највећих тешкоћа пред којом се налази наука о политици састоји се у томе што она није у стању да одреди циљеве своје сопствене примене (18). Да се овде, доиста, крије извесна незгода нимало безначајне природе, тешко је оспорити. Довољно је само потсетити на једну околност која се, додуше, често губи из вида, али која због тога није ништа мање несумњива. Реч је, наиме, о томе да научно истраживање у области политике (уосталом, исто тако као и свако друго емпириско истраживање у другим областима друштвених и природних појава) има смисла само утолико уколико његови резултати служе некој практичкој примени. Јер ако би истине које се утврђују декларативним дескриптивним ставовима у процесу емпириског истраживања биле лишене сваке практичне вредности, онда ови ставови, очигледно, не би уопште били формулисани: само изрицање једног става укључује већ у себи потврду вредности онога што се у њему изриче (19). Како, међутим, резултати дескриптивне политичке науке не пружају никакве индикације о томе у коме се циљу могу рационално применити, односно каква треба да буде њихова рационална употреба, то остаје следећа алтернатива као једина могућност: или треба претпоставити да је одређивање циљева, односно норми за рационалну употребу резултати емпирске политичке науке ствар неке друге науке према којој ова стоји у подређеном положају, или да се такви циљеви уопште не могу одредити. И будући да наука о политици начелно оспорава могућност свих осталих врста политичког истраживања (што значи да не признаје постојање никакве друге научне или философске дисциплине која би утврђивала коначне политичке истине, тј. ставове о ономе што у сфери политике треба да буде), овде се, очигледно, мора рачунати само с последњом алтернативом. Али тиме је већ, дакако, на драстичан начин обелодањена сва непотпуност и недовољност оне врсте сазнања коју пружа политичка наука.

С друге стране, оспоравање легитимности употребе судова о вредности у научном политичком истраживању намеће извесне методолошке консеквенције које, не ретко, могу да угрозе објективност дескриптивне емпирске анализе као такве. Доследно становишту чисте дескриптивне политичке науке, један истраживач би, на пример,

(18) A. Cobban: *The Decline of Political Theory*, *Political Science Quarterly*, LXVIII/3, September 1953, pp. 334–335. Слично H. M. Magid: loc. cit., pp. 3–31. Види и D. Easton: *The Political System: An Inquiry into the State of Political Science* (New York, 1953), pp. 230–231.

(19) Види о томе N. Lawrence: *A Note on Value Statements*, *The Journal of Philosophy*, Vol. XLVIII, No. 20, September 27, 1951, p. 601.

могао да пружи тачан емпириски опис понашања управљача у концентрационим логорима (20), а могао би, евентуално, и да објасни политичку мотивацију њихових акција. Али он не би имао права да говори о свирепости, безобзирности, дивљаштву и сличним стварима, јер ово последње подразумева изрицање судова о етичкој вредности ових акција. Његов задатак би се, дакле, састојао само у описивању спољашњих обележја извесних појава, које је, међутим, немогуће схватити у њиховом правом значењу и тачно разграничити од осталих појава, ако се не уђе дубље у утврђивање њихових битних, унутрашњих обележја. Сваки читалац коме би дошао до руку овакав опис чињеница у једном концентрационом логору увидео би, бесумње, одмах — уколико није потпуно лишен елементарних способности за расуђивање — да су описане акције грозне, свирепе, нехумане. Читалац би стога, вероватно, с извесном индигнацијом морао да закључи да научник није имао довољно интелектуалне храбрости и поштења кад је пропустио да то без околишења каже. Као што се из овог примера види (и како што би се могло показати на целој листи других примера, јер је наука о политици пре свега упућена на то да се бави појавама које су као такве конституисане помоћу судова о вредности), ограничење на чисту дескрипцију чињеница далеко је од тога да обезбеђује објективно утврђивање истине о ономе што јесте, већ често, напротив, претставља велику сметњу да се постигне успех у настојању у том правцу.

Али пређимо, најзад, на анализу саме структуре судова о вредности, како бисмо на тај начин и на једном ширем плану проверили оправданост позитивистичке тезе да је политичка философија немогућа, тј. да је она врста истраживања у области политике која, свесно или несвесно, полази од схватања да судови о вредности имају когнитиван статус логичко-методолошки неоснована и неodrжива. У циљу очувања прегледности и континуитета излагања о проблемима методологије политичког истраживања (а и са разлога што је потпуно и исцрпно расправљање о врло сложеним питањима у вези с дихотомном поделом судова на индикативне или дескриптивне и нормативне судове или судове о вредности могуће само у оквиру једне посебне и систематске епистемолошке студије), овде ће, дакако, бити предузет само скроман покушај да се назначе извесне основне линије дуж којих би, како се чини, требало тражити коначна решења. Потсетимо, најпре, још једном на основне тачке становишта које дескриптивна политичка наука начелно усваја. Као што је горе већ речено, у потврду схватања да судови о вредности не спадају у категорију судова који објективно важе, логички позитивисти нарочито инсистирају на аргументу да ови судови не садрже никакве исказе о чињеницама из којих би се могли извести закључци о будућем искуству и да се, утолико, истинитост, односно лажност њихова

(20) Уз ово и даље упор. L. Strauss: *op. cit.*, p. 52.

садржаја никако не може доказати емпириским путем (21). Околност да судови о вредности не задовољавају критериј верификације употребљена је, дакле, овде као доказ да ови судови немају когнитиван садржај само због тога што се унапред пошло од претпоставке да когнитиван статус треба признати искључиво оним судовима који се у начелу могу проверити, тј. оној групи лингвистичких експресија у декларативном облику у којима постоји одређен однос између симбола и чињеница на које се они односе. Тврђењем да су судови о вредности бесмислени и да стога не могу бити предмет научне дискусије, логички позитивисти, уствари, хоће да кажу само то да се једна акција, један предмет или једно чињеничко стање може потпуно и исцрпно описати без употребе нормативних симбола, тако да, уколико је овај опис дат, додавање ознака „добро“, „праведно“ или „рђаво“ не значи никакво проширивање или продубљивање нашег знања о ономе о чему је реч, јер су ови симболи лишени сваке емпирске референције. Суштина позитивистичког аргумента да се судови о вредности коренито разликују од судова о чињеницама састоји се, дакле, у таутологији: судови о вредности не означавају ништа ако је једина ствар коју они могу да означе нешто што не постоји.

Насупрот овом гледишту могло би се, пре свега, приметити да је семантички аспект когнитивног језика, на коме логички позитивисти толико инсистирају, сувише узан и једностран, и да уочавање извесних разлика између ставова који садрже емпирске хипотезе и ставова који у првом реду служе да утичу на практичко понашање људи никако не оправдава настојање да се занемари очигледна сличност између функције оне прве групе ставова у контексту научног истраживања и нормативне функције ових других. Ако се, дакле, узме у обзир прагматичка димензија когнитивног језика или, другим речима, ако се пође од схватања да језик има когнитивну функцију кадгод је употребљен као средство комуникације извесних саопштења, онда се за судове о вредности, очигледно, уопште не може рећи да немају никакав когнитиван садржај, мада се притом, доиста, мора признати чињеница да ови судови често не могу бити проверени, већ само оправдани указивањем на њихову основаност у емпириском са знању (22). За судове о вредности би се, према томе, с пуним правом могло рећи да имају когнитиван статус као и судови о чињеницама ако се усвоји претпоставка да појам „когнитиван“ у првом реду има за задатак да ближе одреди однос између симбола и субјеката који их употребљавају, а не однос између симбола и чињеница на које се они односе. Али упркос томе што је прагматистичка анализа структуре судова о вредности умногом потпунија и дубља од оне коју нуди логички позитивизам — јер ову анализу прагматисти у великој мери оснивају на психологији и социологији, у уверењу да

(21) Види мој рад: Емотивна мета-етика и етички релативизам, Дело, III/3, Март 1957, стр. 438—454, где се могу наћи и ближи подаци о литератури.

(22) J. Dewey: Theory of Valuation, International Encyclopedia of Unified Science, Vol. II, No. 4 (Chicago, 1939), passim.

одвајање судова о вредности из живог контекста у коме дејствују често служи само зато да створи проблеме, а не да их разјасни — ипак је она далеко од тога да претставља директно и непосредно оповргавање (23) основних ставова логичкопозитивистичке теорије. Стога се овде нећемо више задржавати на њој.

Да би се, дакле, утврдило да ли судови о вредности садрже исказе који претстављају нешто више него само испољавање извесних осећања или личних склоности према једној одређеној врсти понашања, односно да би се утврдило да ли ови судови претстављају ма какво сазнање и да ли, према томе, уопште могу бити предмет рационалне дискусије, морамо поћи другим путем. Пре свега треба обратити пажњу на то да усвајање претпоставке о могућности оповргавања тезе о бесмислености судова о вредности само под условом да се докаже њихова емпириска основаност не обезбеђује поуздан оквир за комплексну епистемолошку анализу, ма колико да се на први поглед, можда, чини да би управо на тај начин била разјашњена суштина питања које нас овде интересује. Јер ако се пође од схватања које логички позитивисти подржавају, а наиме да је емпириска верификација општи критериј когнитивне вредности ставова, онда се једна велика група аналитичких судова о вредности већ унапред начелно лишава когнитивног статуса, будући да се за судове ове групе стварно никако не може доказати да спадају у категорију емпириског сазнања (24): ови судови (као и сви аналитички судови) не описују, наиме, никакве особине чињеница или групе чињеница, већ само утврђују однос између симбола или између значења извесних симбола, тј. предлажу дефиниције о употреби нормативног (нарочито моралног) језика. А истинитост аналитичких судова зависи искључиво од тога да ли однос сагласности или инкомпатибилности између лингвистичких, односно семантичких значења извесних симбола, за који се у суду тврди да постоји, стварно постоји између њих.

С друге стране, дескриптивни судови или судови о чињеницама не могу се увек свести само на емпирске хипотезе, тј. превести на ставове који постављају извесна предвиђања о будућем искуству, тако да се и због тога некритичко прихватање претпоставке о потреби доказивања когнитивног карактера судова о вредности помоћу метода емпирске верификације мора ставити под питање. Модерна стремљења поливалентне логики и теорије сазнања (25) показала су,

(23) S. Cavell — A. Sesonske: Logical Empiricism and Pragmatism in Ethics, *The Journal of Philosophy*, Vol. XLVIII, No. 1, January 4, 1951, pp. 5—17. A. Sesonske, „Cognitive” and „Normative”, *Philosophy and Phenomenological Research*, XVII/1, September 1956, pp. 1—21.

(24) На ову околност упозорила је C. Lampel: Analytic Value Statements, *The Journal of Philosophy*, Vol. LIII, No. 12, June 7, 1956, pp. 378—394. Разликовање између аналитичких и синтетичких ставова није, истина, непознато ни логичким позитивистима, али у ону прву групу они убрајају само ставове логики и математике.

(25) Детаљније о томе код F. H. Heinemann-a: Are There Only Two Kinds of Truth?, *Philosophy and Phenomenological Research*, XVI/3, March 1956, pp. 367—379.

наиме, да постоји мноштво различитих значења појмова „истина“ и „чињеница“ и да је, према томе, могуће замислити неограничен број различитих врста легитимних дескриптивних или индикативних ставова. У нашем контексту је од посебног значаја откриће да „стварност“ не обухвата само оно што актуално постоји, већ да укључује у себе све модалитете постојања. Јер из овога се с правом може закључити да судови о чињеницама никако не могу бити ограничени само на неко уско емпириско значење, као што то логички позитивисти претпостављају. Емпириско сазнање односи се, дакле, како на оно што је актуално стварно, тако исто и на оно што је случајно („нешто постоји, али не мора да постоји, тј. може да не буде“), могуће („нешто не постоји, али не мора да не постоји, тј. може да буде“), вероватно („нешто што је или случајно или могуће“), и нужно („нешто постоји и немогуће је да не постоји“). Према томе, чак кад би и било тачно да једна група судова о вредности не задовољава позитивистички критериј верификације, из тога не би неизбежно следио закључак да ови судови немају никакав когнитиван садржај.

Уствари, чињеница да се већина судова о вредности не може на задовољавајући начин формулисати у облику емпириских хипотеза — јер чак и онде где се на први поглед чини да је то успешно изведено, као, на пример, у случају превода става „Убиство је рђаво“ на став „Ако убијеш бићеш кажњен“, на коме нарочито инсистирају прагматисти (26), верификација принципа потпуно изостаје кад је у питању убиство за које друштвена пракса изузетно не везује никакве неповољне санкције — та чињеница не доказује, дакле, ништа против схватања да ови судови имају најдубљи основ у емпириском сазнању. Мада се, додуше, мора признати да судови о вредности садрже исказе који, доиста, умногом претстављају испољавање извесних осећања, ставова или држања и да се њихова функција у првом реду састоји у утицању на практичко понашање људи (у чему, свакако, треба видети позитивну страну логичкопозитивистичке теорије), ипак је погрешно отуда закључити да судови о вредности не могу бити предмет рационалне дискусије, јер су, тобож, сви нормативни симболи који се јављају у судовима ове врсте подједнако бесмислени, тј. лишени сваког емпириског основа. Напротив, између судова о вредности постоји битна разлика управо у томе што се једни могу рационално оправдати на основу релевантних чињеница, док други не испуњавају овај услов. Или другим речима: мада судови о вредности не садрже исказе о емпириским чињеницама, већ пре свега неемпириске критерије за оцену ових чињеница (27), основаност ових судова може бити утврђена само прибегавањем правилима која су посведочена у научном емпириском истраживању индикативног реда.

(26) Види Е. М. Albert: Value Sentences and Empirical Research, *Philosophy and Phenomenological Research*, XVII/3, March 1957, pp. 331—337.

(27) D. Waihout: Is and Ought, *The Journal of Philosophy*, Vol. LIV. No. 2, January 17, 1957, p. 47.

То што се, доиста, не ретко догађа да сагласност у погледу чињеница не повлачи аутоматски за собом и сагласност у погледу њихове оцено на нормативном плану, не значи да судови о вредности немају никакав основ у искуству, а најмање да због тога не могу бити предмет научног истраживања. Нека се размотри, уосталом, следећа паралела (28). Два испитивача могу се, на пример, потпуно слагати о физичким и психолошким чињеницама које су од значаја за оцењивање једног кандидата (да је овај, рецимо, дао недовољно прецизне одговоре, али да је показао извесну оригиналност у начину постављања проблема), па ипак они се могу разликовати у томе да ли је кандидат положио испит с одличним или с врло добрим успехом. (Да став „Н. Н. је одличан студент” није индикативан став у истом смислу у коме је то став „Н. Н. није сасвим сигуран у навођењу околности под којима је Томас Мор дошао у сукоб с Хенриком VIII”, једва да је потребно поменути). Да ли би у овом случају, међутим, требало закључити да испитивачи немају могућности да рационалним средствима реше постојеће неслагање, већ да одлуку морају основати на осећањима или неким другим ирационалним способностима? Очигледно, не. Јер неслагање између испитивача о оцени коју треба дати једном кандидату може бити условљено не само неслагањем у погледу чињеница које се односе на предмет расправљања, већ и неслагањем у погледу критерија, тј. чињеница које се односе на њихове властите способности за искуство вредности. У сличној ситуацији налазе се, међутим, сви они који изричу ма какве судове о вредности. Као што је погрешно рећи да моја одлука „Н. Н. је положио испит с одличним успехом” значи да ја волим овог кандидата, тако је исто погрешно рећи да моје неслагање с Платоновом концепцијом идеалне политичке заједнице значи да ја не волим Платона. У оба случаја, решење сукоба може се постићи само брижљивим испитивањем свих релевантних чињеница, не само оних о објекту расправљања, већ исто тако и чињеница о тумачењу ових чињеница, као и чињеница о перспективама под којима су ове прикупљене. Јер у контексту сваког расправљања о вредностима, утврђивање релевантних чињеница умногом зависи од претходног васпитања за искуство вредности (29) (што се, иначе, често губи из вида). Стварно разумевање битне важности извесних чињеница за конституцију једног суда о вредности претпоставља, наиме, развијену способност разликовања између онога што је вредно и онога што је не вредно, исто тако као што и верификација става „Ова ружа је црвена” претпоставља развијену способност перцепције боја (30) код онога који овај став хоће да провери.

(28) Уз ово и даље види С. Н. Whiteley: *Rationality in Morals*, *Proceedings of the Aristotelian Society*, N. S. Vol. L, 1950, p. 12.

(29) M. C. Rose: *Value Propositions and the Empirical, Ethics — An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy*, LXIII/4, July 1953, p. 264: „The „education” which gives a person the capacity for value experiences is not identical with the education which teaches a person to observe carefully or to perform intellectual analysis”.

(30) N. Lawrence: loc. cit., p. 604.

На основу претходног излагања може се, дакле, с правом рећи да позитивистичка теза о неспособности политичке философије да формулише рационално основане судове о вредности није, уствари, ништа друго него само произвољан закључак из једне површине и неадекватне анализе о логичкој структури ових судова. Истина, притом не треба изгубити из вида да утврђивање когнитивне природе судова о вредности и, према томе, потврда могућности њихове легитимне употребе у политичком и уопште морално-философском истраживању никако не значи порицање методолошке важности дихотомне поделе судова на индикативне и нормативне. Јер иако обе врсте судова имају когнитиван статус и умногом комплементарну функцију (раније наведен пример концентрационих логора показује, наиме, да су судови о вредности често непосредан саставни део искуства (31), а не нешто ван њега), просто свођење судова о вредности на судове о чињеницама је немогуће: ови последњи претстављају, додуше, најбољи и најдубљи извор за проналажење и формулисање оних првих, али само утолико што се нормативни судови оснивају на селективном коришћењу релевантног емпириског материјала, а не зато што се они могу директно извести из судова о чињеницама (32). С обзиром на ову последњу околност, разликовање између дескриптивних и нормативних судова је, свакако, од трајног методолошког значаја (33).

Али овде треба, можда, одмах додати да рехабилитација судова о вредности и потврда могућности, односно основаности традиционалне философске концепције о природи и функцији политичког истраживања не подразумева закључак да је све оно што је досад речено у различитим историским системима политичке философије тачно и истинито (34). Напротив. Историја политичке философије показује, наиме, довољно јасно да је конституција политичких судова о вредности не ретко најмање испуњавала услов рационалне селекције емпириског материјала, већ пре свега налазила ослонац у произвољном одлучивању с обзиром на потребе и циљеве практичке политичке борбе. Ово, разуме се, у првом реду због тога што су сва велика политичкофилософска дела непосредно инспирисана актуалним политичким збивањима, што она умногом носе идеолошки печат једне одређене структуре политичке моћи, од страначких предилекција револуционарне и либералне до оних конзервативне и реакционарне боје, тако да су критерији за оцену емпириских чињеница најчешће имали основ само у ограниченој приватној сфери личних, класних, националних или верских афеката, комплекса и неуроza. Ако се, дакле, уопште хоће да политичка философија буде нешто више него политичка док-

(31) Тако и D. W. Gotshalk: *Outlines of a Relational Theory of Value, Ethics* — An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy, LIX/3, April 1949, p. 182.

(32) Ово гледиште развијено је на широком плану у одличној књизи А. Ethel-a: *Ethical Judgment. The Use of Science in Ethics* (Glencoe, Ill., 1953). Види и D. Waihout: loc. cit., pp. 46—48.

(33) M. C. Rose: loc. cit., pp. 262—263.

(34) Уз ово и даље види G. Sabine: loc. cit., pp. 8—11; O. K. Flechtheim, op. cit., S. 17, 27—32.

трина (тј. скуп ставова чији је садржај одређен њиховом функцијом у политичком процесу, а не у процесу истраживања) (35), онда формулисање судова о ономе што би у сфери политике требало да буде, очигледно, претпоставља претходно брижљиво научно проучавање онога што јесте. Утолико је, ако се не варам, комплементарна функција политичке науке и политичке философије реципрочне природе (што, уосталом, у потпуности важи и за однос између социолошке и нормативне етике).

Пошто је на тај начин утврђено да научно истраживање у области политике не обезбеђује потпуно и адекватно сазнање политичких појава, односно да је политичка философија, која нарочито обраћа пажњу на деонтолошки или нормативан аспект политичког збивања, оправдана и, штавише, неопходна компонента сваког политичког мишљења и истраживања, остаје још да се ближе размотри однос између других доминантних типова политичког сазнања и, нарочито, питање њихова теориског значаја за науку, односно философију политике. Пажљивом читаоцу, свакако, није измакла из вида карактеристична околност на коју је упозорено још у самом почетку ове расправе, а наиме да се остале врсте политичког истраживања, додуше, исто тако радикално одвајају једна од друге (с обзиром на битне разлике њихових когнитивних циљева, концептуалних схема и метода), али да је у овим другим случајевима реч о одвајању на сасвим друкчијем плану, будући да се питање дихотомне поделе судова на индикативне и нормативне овде једва (ако уопште) поставља: уколико се инсистирање на овој подели јавља и у другим типовима политичког истраживања (као, на пример, у оквиру политичке теорије која начелно усваја позицију објективне или неутралне анализе онога што јесте), онда све оно што је напред речено о односу између политичке науке и политичке философије важи и овде без икаквих ограда.

Задржимо се, дакле, најпре на политичкој теорији. Као што је раније већ истакнуто, ова врста политичког истраживања служи се широким концептуалним схемама и спекулативним методом, тако да се оштро разликује и одваја од науке о политици, упркос томе што, иначе, дели предубеђење ове последње у односу на проблем вредности. Као таква, политичка теорија је, свакако, врло подесна да омогући брзо задовољење нагона за сазнањем суштине политичких појава, мада је, иначе, систем општих знања о слободи, друштву и политичкој моћи, који се на тај начин добија, већ по самој природи ствари релативно мале научне вредности. Ово због тога што политичка теорија не иде за тим и није у стању да формулише хипотезе које се могу проверавати емпириским путем, већ тежи само да изнесе извесна општа тумачења (36) о природи политичког процеса у перспективи историског развоја људског друштва, а с обзиром на различите могуће ас-

(35) Тако H. D. Lasswell — A. Kaplan: *op. cit.*, p. 119.

(36) О разлици између хипотезе и тумачења види ближе код K. R. Popper-a: *The Poverty of Historicism III*, *Economica*, N. S., Vol. XII, 1945, pp. 85—86.

пекте одабирања емпириског материјала. Истина, незнатна научна вредност оне врсте знања коју пружа политичка теорија искупљује се како својом дубином и ширином захвата у подручје политичких појава и друштвених процеса уопште, тако и својом корисношћу, тј. способношћу да потстакне на конкретна емпириска истраживања. Иначе, политичка теорија се не ретко додирује и преплиће с политичком философијом, било због тога што њена тумачења могу бити некритички основана на извесним нормативним претпоставкама, било због тога што сама политичка философија често укључује у себе и једну политичку теорију као полазну тачку својих оцена.

Из ранијих излагања није тешко открити да социолошка анализа структуре политичког мишљења (као посебна варијанта теориског истраживања у области политике) претставља врло значајно и, у извесном смислу, неопходно помоћно средство за одређивање границе између политичке философије и политичке доктрине, односно за проверавање рационалне основаности једног система политичких судова о вредности, будући да скреће пажњу на двоструку природу или двоструку улогу сваког теориског, односно философског исказа о политици. Сходно овом гледишту, политичко мишљење није, наиме, само једна логичка целина која припада апстрактном свету идеја (и коју би, према томе, требало ценити само с обзиром на њену кохерентност или подесност за организовање емпириских података и решавање научних проблема), већ исто тако и једна објективно дата чињеница која се јавља заједно с низом других чињеница и која, утолико, учествује као конститутиван елемент у појединачним политичким ситуацијама. (37) Као такво, политичко мишљење је, с једне стране, одређено другим, елементарним или епиструктурним чињеницама, док, с друге стране, и оно само утиче на ове чињенице (у првом реду, разуме се, на људско понашање). Додуше, притом не треба мислити да друштвена условљеност или друштвено-историска утицајност једне философске концепције о политици неизбежно повлачи за собом и закључак о њеној нетачности и неоснованости, мада демонстрација ове условљености, несумњиво, умногом може да укаже на околности које су онемогућиле успешно извођење рационалне селекције емпириског материјала при конституцији извесних политичких судова о вредности. Иначе, у друштвено-историској перспективи сасвим је неважно да ли је један систем политичке философије тачан и истинит, јер његова функција у политичком процесу зависи само од тога које друштвене снаге стоје иза њега и колико оне полажу вере у њега, односно колико је он у стању да нађе одговарајући степен резонанције код оних друштвених класа или слојева којима се обраћа.

Ако се, међутим, пажљивије размотре консеквенције ове могућности плодне примене метода социолошке критике као хеуристичког принципа у оквиру политичко-философског истраживања, увидеће се, дакако, одмах да тиме никако није стављена под питање теза о посто-

(37) Уз ово и даље види Е. Topitsch: Sozialtheorie und Gesellschaftsgestaltung, Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie, XLII/2, 1956, S. 171—196.

јању неколиких различитих и одвојених типова сазнања о политичким стварима, акамоли избрисана граница између политичке философије и социологије политичког сазнања. Јер ова последња нема за задатак да формулише систем ставова о ономе што би у сфери политике требало да буде, већ само да објасни однос између мишљења и друштвеног бића и, нарочито, да утврди критерије помоћу којих се може решити проблем избора између различитих конкурентних политичких идеологија. А то су две битно различите теориске оријентације. Као што је већ по себи јасно, у сличној ситуацији налази се и она модерна варијанта политичке философије која се ограничава на семантичку анализу политичког језика. С једне стране, могућност и важност примене метода семантичке анализе у оквиру науке, односно философије о политици је несумњива, јер отстрањење лингвистичких забуна често, доиста, умногом може да послужи као полазна тачка за стварно расправљање о извесним политичким проблемима. Али с друге стране, ово признање не иде за тим да оспори философску вредност и самосталност нове концепције о природи и функцији политичког истраживања, а најмање да утврди излишност оне врсте сазнања коју овај правац истраживања пружа. Јер кад би било друкчије, онда би се исто тако с правом могло рећи да аналитичка етика (која се бави само логичком анализом моралног језика) није никаква посебна грана или врста морално-философског истраживања и да је ову немогуће развијати, акамоли конституисати као самосталну философску дисциплину независно од нормативне етике, што је, међутим, очигледно погрешно.

За разлику од свих наведених праваца политичког истраживања (који се, упркос многих размимоилажења у извесним битним тачкама, слажу бар у томе да је крајњи циљ сваког научног, односно философског истраживања у области политике утврђивање истине о политичким појавама, мада, додуше, практички моменти и овде не ретко стоје у позадини као мотивација теориских интереса), концепција политике као вештине или технике друштвене реформе у начелу води рачуна само о практичким перспективама. Уколико је овде, дакле, у питању једна врста истраживања која у први план истиче потребу примене научних знања на конкретне друштвено-политичке проблеме и која, према томе, политичко мишљење радикално своди на степен помоћног средства за остварење извесних непосредних практичких циљева, њена ограниченост и непотпуност је очигледна. Јер чак кад би и била тачна претпоставка да је рационално преуређење друштва могуће само под условом примене метода делимичне и постепене технологије — као што то већина приврженика овог становишта посебно истиче — без општих принципа који би упозоравали на конвенције друштвених и политичких збивања у вези с предложеним програмом реформе тешко је избећи опасност преобраћања средстава у циљеве (38). Или другим речима: да би политичко истраживање

(38) A. S. Kaufman: loc. cit., p. 6.

уопште с успехом могло да служи пракси, неопходно је поћи од ширег теориског оквира који би обезбеђивао могућност оцене консеквенција једне политичке одлуке с обзиром на крајњи циљ који се тиме хтео постићи. Као што се види, везивање ове последње врсте истраживања за политичку философију је неизбежно и, штавише, нужно. Уствари, инструменталистички правац истраживања у области политике обавезно укључује у себе извесне политичке судове о вредности као највише регулаторне принципе или идеале (јер процес постепеног уређења друштва захтева истрајност и доследност у овом настојању), мада, истина, најчешће у имплицитном облику.

Најзад, пошто је на тај начин у најгрубљим потезима назначен однос између свих осталих доминантних типова политичког истраживања и делимично утврђена њихова веза с науком, односно философијом о политици, чини се да није неумесно дати и неколико закључних објашњења. Анализа која је горе изведена упућује пре свега на закључак о идеалној међузависности и дијалектичком јединству свих актуално различитих правца или типова политичког истраживања. Она показује да је потпуно и комплексно продирање у подручје политичких појава немогуће ако се догматички верује у апсолутно научно, односно философско преимућство било које методолошке позиције над другим. Сви наведени правци политичког истраживања додирују се и преплићу, у већој или мањој мери, готово са свим осталим, нарочито с оним правцем који је, уосталом, већ и по традицији одувек био у средишту свих политичких расправљања — с политичком философијом која, дакако, није ништа друго него део легитимне краљице свих друштвених наука, етике или моралне философије (39). Додуше, ово додиривање и преплитање не значи да се границе између појединих врста политичког истраживања могу избрисати или да се сви типови политичког сазнања потпуно и без остатка могу свести на један. Напротив, разлике између појединих типова истраживања у области политике и разлике у логичкој структури између појединих врста ставова које ови формулишу остају и непремостиве су. Али с обзиром на то да политички судови о вредности претстављају, уствари, крајњи циљ и, истовремено, полазну (додуше, често само имплицитну) претпоставку сваког политичког расправљања и истраживања, политичка философија може се, свакако, с правом обележити као теориско средиште коме, у крајњој линији, гравитирају (или, тачније, коме треба да гравитирају) сви остали правци или типови истраживања у области политике. Једино свесна, трајна и систематска оријентација ка политичкофилософском истраживању обезбеђује, дакле, поуздан основ за успешну примену свих осталих методолошких поступака и, доследно томе, за стварање једног обухватног и адекватног система знања о природи и суштини политичког процеса.

Др. Михаило Ђурић

(39) G. Catlin: loc. cit., p. 23. Види и T. D. Weldon: *States and Morals. A Study in Political Conflicts* (London, 1946), pp. 279—286.